

מצוות תלמוד תורה לחייל שזמנו דחוק

הקדמה:

התורה הקדושה היא חיינו וחי העולם כולו. מקור שורשה העליון נעלה מעל כל העולמות, וכל חיותם וקיומם של העולמות כולם תלוי ועומד על רוב עסקנו והגיונינו בה. אך לעיתים אין באפשרותנו ללמוד כל היום כולו, הן מצד טרדות הפרנסה או מצד הגנה על עם ישראל.

שאלה: חייל שזמנו דחוק, כמה עליו להשתדל ללמוד תורה בזמנו הפנוי? האם יכול לקיים מצוות תלמוד תורה גם כשאין לו כל פנאי ללמוד?

א. גדר קיום מצות תלמוד תורה

ה' מצווה את יהושע להגות בתורה יום ולילה:

יהושע פרק א פסוק ח:

לא ימוש ספר התורה הזה מפיה, והגית בו יומם ולילה. למען תשמר לעשות ככל הכתוב בו, כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל.

הגמרא דנה בגדר חיוב תלמוד תורה שבפסוק זה:

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף צט עמוד ב:

אמר רבי אמי: מדבריו של ר' יוסי נלמוד, אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית, ופרק אחד ערבית, קיים מצות "לא ימוש ספר התורה הזה מפיו". **אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי:** אפילו לא קרא אדם אלא קריאת שמע שחרית וערבית - קיים "לא ימוש", ודבר זה אסור לאומרו בפני עמי הארץ. ורבי אמר: מצוה לאומרו בפני עמי הארץ... ופליגא [ואמוראים אלו חולקים בהבנת הפסוק על] דרבי שמאל בר נחמני, **דאמר ר' שמאל בר נחמני אמר רבי יונתן:** פסוק זה אינו לא חובה ולא מצוה אלא ברכה, ראה הקדוש ברוך הוא את יהושע שדברי תורה חביבים עליו ביותר, שנאמר: "משרתו יהושע בן נון נער לא ימוש מתוך האהל", אמר לו הקדוש ברוך הוא: יהושע, כל כך חביבין עליך דברי תורה? לא ימוש ספר התורה הזה מפיו.

רש"י מסכת מנחות דף צט עמוד ב:

מדבריו של רבי יוסי - דאמר משום דעמד [לחם הפנים] הישן שחרית מעט בשלחן, והחדש ערבית מעט, קרי ליה תמיד. שמע מינה אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד וכו'. אסור לאומרו - שלא יאמר בקריאת שמע סגי ולא ירגיל בניו לתלמוד תורה.

מצוה לאומרו - דסבר משום קרית שמע נוטל שכר גדול כזה כי אז תצליח את דרכך אם היה עוסק כל היום כ"ש ששכרו גדול ומרגיל את בניו לתלמוד תורה.

ופליגא - הא דר' ישמעאל דאמר חובה ללמוד כל היום.

כל כך חביבין כו' לא ימוש - הבטיחו שלא תשתכח תורתו ממנו.

❖ **מהן שלשת שיטות האמוראים בגדר חיוב 'לא ימוש'?**

הרמב"ם פסק להלכה:

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ח:

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה: בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו, אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים ואפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר "והגית בו יומם ולילה".

❖ **כמי פסק הרמב"ם?**

לחם משנה הלכות תלמוד תורה פרק א:

ולא רצה רבינו לפסוק כר' יוחנן דאמר שם אפילו לא קרא אלא קריאת שמע שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש אף על גב דבנדריים (דף ח) משמע לכאורה דהלכתא כותיה דר' יוחנן... מכל מקום משמע ליה קולא גדולה והלך להחמיר, דהא ר' יוחנן בעצמו אמר ודבר זה אסור לאומרו בפני עם הארץ.

לעומת זאת, החיד"א, בספרו ברכי יוסף, ביאר את הרמב"ם באופן אחר:

ברכי יוסף יורה דעה סימן רמו סעיף קטן א:

ואחשבה לדעת הרמב"ם לישב קצת דעתו דעת עליון... דהא דבקריאת שמע פטר נפשיה (פטר את עצמו), הני מילי לצאת ידי חובת "לא ימוש", אבל מדרשות קראי אחריני (פסוקים אחרים), כגון "ושננתם", שיהיו דברי תורה מחודדים בפיו.... מוכח דמחויב לעסוק בתורה תדיר... ונמצא דלדינא לא נפקא לן מידי אם קיים "לא ימוש", דהגם דקיים ("לא ימוש"), מצד אחר ('ושננתם') חייב.

❖ **מהם שני החיובים המוטלים על האדם בלימוד התורה לפי דברי הברכי יוסף? כיצד מתקיים כל אחד מהם למעשה?**

מאידיך, יש ראשונים שהסתמכו על רבי יוחנן בשעת הדחק:

הגהות מיימוניות הלכות תלמוד תורה פרק א:

בשעות דחוקות סומך על הא דאמר רבי יוחנן בפרק שתי הלחם, אפילו לא קרא אלא קריאת שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש, ודבר זה אסור לומר בפני עם הארץ.

להלכה השולחן ערוך העתיק את דברי הרמב"ם, והרמ"א הביא את דברי ההגהות מיימוניות:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמו סעיף א:

כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין זקן גדול. אפילו עני המחזר על הפתחים, אפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: "והגית בו יומם ולילה". **הגה:** ובשעת הדחק, אפילו לא קרא רק קריאת שמע שחרית וערבית, "לא ימוש מפיו" קרינו ביה.

והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

אחד בידו, ואין לאל יד האנושי ליתן המידה האמיתית לזה? לכן באו חכמים ופירשו לנו גדר מרכזן האמיתי של תלמוד תורה, קריאת שמע בשחרית, קריאת שמע בערבית, קיים "והגית בה יומם ולילה", כיון שלומד קבלת המצווה ואזהרתה בשחרית ובערבית כבר קיים מצוותה, אולם יתר מזה הוא בכללי המצוות אשר נבדלו ונפרדו בזה כל איש לפי ערכו ומהותו, והיא כמו הסר מן המדות המגונות אשר נפרדו זה מזה, ובוודאי צריך להתעצם בה האדם בכל יכלתו, כי כפלה התורה הרבה פעמים ענין למודה, וצריך האדם להלהיב נפשו לשקוד על דלתותיה, כאשר הרבו לדבר בזה הספרים הקדושים.

❖ מהו גדר מצוות תלמוד תורה על פי האור שמח? האם החיוב שווה בכל אדם?

❖ לאור דבריו, כיצד ניתן לבאר את היחס בין המקורות שהובאו בפרק זה עם המקורות שהובאו בפרק א?

ג. קביעת עיתים לתורה

מלבד מצוות 'לא ימוש' ו'ושננתם', מובא בגמרא דגש נוסף:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא עמוד א:

אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין (אחרי מותו) אומרים לו: נשאת ונתת באמונה? **קבעת עתים לתורה?** עסקת בפריה ורביה? צפית לישועה? פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר?

וכן נפסק בשולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות בית הכנסת סימן קנה:

אחר שיצא מבית הכנסת ילך לבית המדרש, ויקבע עת ללמוד, וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירו אף אם הוא סבור להרויח הרבה.

המשנה ברורה ביאר מהי הכוונה בקביעת עיתים לתורה:

משנה ברורה סימן קנה סעיף קטן ד:

הכוונה בקביעת עתים לתורה הוא, שצריך האדם לייחד עת קבוע בכל יום שלא יעבירו בשום פעם. ואם אירע לו אונס שלא היה יכול להשלים הקביעות שלו ביום, יהיה עליו כמו חוב, וישלימו בלילה.

ד. הלכה למעשה

א. כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין זקן גדול. אפילו עני המחזר על הפתחים, אפילו בעל אשה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה.

ב. צריך האדם לייחד עת קבוע ללמוד תורה בכל יום, שלא יעבירו בשום פעם. ואם אירע לו אונס שלא היה יכול להשלים הקביעות שלו ביום, יהיה עליו כמו חוב, וישלימו בלילה.

ג. אפילו אם אירע לו אונס שלא יוכל ללמוד בקביעות, ילמד על כל פנים פסוק אחד או הלכה אחת ביום ובלילה. ואם אין לו פנאי אפילו לזה, יוצא ידי חובתו בקריאת שמע שחרית וערבית.

עם זאת, האחרונים הדגישו, שצריך להשתדל לנהוג כדעת רבי אמי, וללמוד דבר מועט ביום ודבר מועט בלילה:

שלחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה ב:

ואם אירע לפעמים גודל טרדה במשא ומתן עד שלא יוכל ללמוד כל העת הקבוע לו ביום וכן בלילה, יוכל לצאת ידי חובת מצות "והגית בו יומם ולילה" אפילו בלימוד מועט כמו פרק אחד ביום, וכן פרק אחד בלילה. ובשעת הדחק שהטרדה גדולה יותר מדאי, ואין לו פנאי אפילו פרק אחד, יוכל לצאת ידי חובתו בקריאת שמע שחרית וערבית לקיים מצות "והגית בו יומם ולילה" ביום ההוא שהוא שעת הדחק, ואי אפשר בעניין אחר.

ב. חיוב תמידי לעסוק בתורה

בניגוד לדברי הגמרא במנחות, מצאנו מקורות רבים בגמרא ובפוסקים שישנו חיוב לעסוק בתורה באופן תמידי:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ל עמוד א:

תנו רבנן: "ושננתם" - שיהו דברי תורה מחודדים בפיו, שאם ישאל לך אדם דבר - אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד, שנאמר: "אמור לחכמה אחותי את".

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט עמוד א:

תניא, היה רבי מאיר אומר: הלומד תורה ואינו מלמדה - זה הוא דבר ה' בזה. רבי נתן אומר: כל מי שאינו משגיח על המשנה. רבי נהוראי אומר: כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק.

וכן מתבאר בדברי המשנה ברורה:

משנה ברורה סימן קנה סעיף קטן ד:

שלא יעבירו - דעיקר מצות תלמוד תורה אין לה שיעור וחיובה הוא כל היום כל זמן שיש לו פנאי, וכדכתיב "לא ימוש ספר התורה הזה מפיו" וכו'. וכשיש לו פנאי והוא מבטל מלמוד תורה מרצונו, הוא קרוב למה שאמרו חז"ל על הפסוק: "כי דבר ה' בזה" זה שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. ואמרו חז"ל: ר' חלקיה בשם ר' סימון, העושה תורתו עתים [רוצה לומר שאינו לומד אלא בעתות מיוחדות אף שיש לו פנאי ללמוד יותר] הרי זה מפר ברית.

בשביל להבין את היחס שבין המקורות, נעיין בדברי רבי מאיר שמחה הכהן, בספרו אור שמח (על הרמב"ם):

אור שמח הלכות תלמוד תורה פרק א אות ב:

ונמצא מצוות תלמוד תורה, אשר בוודאי אם יבקש האדם טרף ומזון בכל זאת אינו נחשב למפריע מצוות תלמוד תורה, "ואספת דגניך" כתיב. וכן למשל אדם חלוש המזג, וכן כל אחד לפי ההכרחיות שלפי הרגלו, וכן לפי טוהר נפשו של אדם. כי אינו דומה בחיוב תלמוד תורה האיש אשר נפשו מרגשת בשכלה הזך, ונקשרה בעבותות אהבה לתלמוד תורה, לאיש אשר כוחות נפשו נרפים ועצלים. לכן איך היה מחוק הבורא לחוק חיוב תלמוד תורה לכל ישראל, ונתן תורת כל

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית. מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ו הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן כתיבה ועריכה: טור"ר רועי אלמלם. הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com להצטרפות לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סרקו את הקוד הבא:

